

ТРЕНИНГ-СЕМИНАР ЗА РОДИТЕЛИ И ДЕЦА ПО ПРОГРАМА „ИЗБИРАМ СЕБЕ СИ“

През м. ноември 2017 г. стартираха заниманията по програма „Избирам себе си“, към която през тази учебна година се присъединяват няколко нови столични училища. Така се разширява „семейството“ на подкрепящите неупотребата на психоактивни вещества училища.

Традиционно изпълнението на програмата стартира през м. октомври със среща за директорите на училищата, заявили желание за участие, както и с обучение на училищните специалисти, които прилагат програмата на терен и водят заниманията с учениците.

За първи път тази година се реализира нов формат на работа с деца и родители, който включва интерактивни техники представени на международния семинар „Съвременна профилактика и работа със семейства на зависими

младежи“ проведен през м. август 2017 г., в гр. Банско. Миглена Петкова, ръководител програма и водещ, и Росица Станулова - водещ по програма „Избирам себе си“ взеха участие на семинара. Използваме случая да изкажем своята благодарност на Анна Швед и Анджей Майхер – водещите от Фондация „Стефан Батори“ – Полша за споделените добри практики и техники, и

вдъхновението за нови професионални търсения и усъвършенстване.

Новият формат на работа с деца и родители беше приложен на проведения на 18 ноември 2017 г. едnodневен изнесен тренинг - семинар в гр. Баня. Той протече в две части. В първата участниците работиха по групи – родителска група и детска група в различни помещения и по различна тематика. Темата за децата беше „Ценностна преценка и ролеви модели“, а възрастните интерактивно изследваха „Вписване на децата в роли, наложени им от родителите“. В част втора децата и родителите се събраха за да изобразят логото на програмата с арт техника.

Автори: Росица Станулова, Миглена Петкова

РАННА ПРЕВЕНЦИЯ – НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Когато става въпрос за превенция срещу употребата на психоактивни вещества, изникват въпроси, свързани с основни принципи, на които е добре тя да се основава. С много голяма тежест в тази посока е наличието на защитни и рискови фактори, чието усилване и съответно намаляване е основна цел на превантивната работа.

Друг, също толкова важен елемент на превенцията е основаването на интервенциите на научно обосновани теории, както и тяхното съобразяване с възрастта на целевата група, с нуждите и с особеностите на развитие. В този ред на мисли, възниква въпросът „колко ранна“ да е ранната превенция срещу употребата на психоактивни вещества?!?

Имайки предвид първостепенната роля на семейството като фактор – защитен или рисков по отношение на употребата на ПАВ, както и особеностите на индивидуалното възрастово развитие и формиране според различни теории /3. Фройд, Л. Виготски, Е. Ериксон, Ж. Пиаже, Л. Колбърг, Р. Заззо, А. Валон и др./, във възрастта 7-12 г. превенцията срещу употребата на психоактивни вещества е добре да бъде насочена, предимно към работа с родителите.

Според Ян Амос Коменски (един от класиците на педагогиката), опитът показва, че е необходимо, хората да избират най-подходящото време, в което

да осъществяват предприеманите от тях дейности. В своя труд „Велика дидактика“ изтъква, че така както в природата и в обществото всяка активност е съобразена с подходящите условия, така следва да се постъпва в обучението, възпитанието и развитието на детето. Той говори за т.нар. сензитивни периоди, в които децата проявяват силна възприемчивост към едни или други страни от действителността, бързо напредват при тяхното опознаване, овладяване и изпитват емоционално удовлетворение от проявяваната активност. С преминаване на сензитивния период, намаляват положителните емоционални преживявания, намалява и интензивността на усвояваните знания и умения по дадена тема.

Паралел между обучението и психическото развитие прави и руският психолог Л. Виготски, който въвежда две понятия:

- актуално равнище на развитие - степента/нивото на психично развитие до което е достигнал индивида в даденият момент.

- зона на най-близко развитие - ниво на психично развитие, до което подрастващият може да достигне при наличието на благоприятни условия, например помощта на възрастните.

Съобразно идеите на Виготски, най-полезно и ефективно е, на децата да се поставят задачи и да се предоставя информация, която съвпада със зоната на най-близкото развитие. Задачите и информацията, които са под или над тази зона са безполезни, а могат да бъдат и вредни.

Казаното дотук повдига някои въпроси, а именно:

- Какви са темите и задачите, които съвпадат със сензитивния период и отговарят на зоната на най-близко развитие на деца във възраст 7 – 12 г.?

- Дали поднасяне на информация за последиците от употребата на психоактивни вещества и работата по казуси, свързани с тази употреба биха били научно обоснована, адекватна и полезна форма на превенция за учениците от начална степен на образование?

Търсейки отговори на тези въпроси можем да обърнем поглед към различни автори, изследващи спецификата на развитието през различните възрасти. Безспорен авторитет в тази посока е германският психолог и психоаналитик Ерик Ериксон, който създава теорията за психосоциалното развитие на човека. Ключово понятие в тази теория е изграждането на

идентичност – себеусещане, съзнание за лична ценност и уникалност, стремеж към развитие, израстване, усъвършенстване и същевременно необходимост от „нишка“, която да свързва постигнатите образи и роли в едно цяло.

Според Ериксон, личностната идентичност се постига на степени, които се отнасят до различни възрастови периоди: младенческа възраст, ранно детство, възраст на играта, училищна възраст, юношеска възраст, ранна зрялост, средна зрялост, късна зрялост. В училищна възраст, човек се стреми да постигне предприемчивост и способност да осъществява поставените цели, да бъде резултатно и успешен (компетентен) в своята дейност. При неблагоприятно развитие (несполуки в ученето, при решаването на задачи) у детето се утвърждава чувство на непълноценност, което влияе върху самооценката и в един следващ етап може да се превърне във фактор за рисково поведение, включително и употреба. За възможностите и необходимостта от обучителна успеваемост, формиране на интелектуални сили и способности, самоутвърждаване сред околните, във възрастта 7 – 12 г. говорят и други автори – З. Фройд, Ж. Пиаже, С.Л. Рубинщайн, Д.Б. Елконин.

Гореспоменатите особености на детското развитие навеждат на мисълта, че ефективната превенция срещу употребата на психоактивни вещества в начална училищна възраст, отнасяща се до вътрешните, свързани с личността фактори може да съществува единствено индиректно, чрез реализиране на съобразени с възрастовите особености и възможности дейности, подкрепящи позитивната самооценка, основана на реални знания и умения.

Що се отнася до семейство, училище, детска група, свързани с личността, но същевременно външи за нея фактори в превенцията е добре да бъдат реализирани дейности, които засилват защитната им роля. Особено полезна е работата с родителите, включваща теми като: специфика на детското развитие, ценности и нагласи за позитивно родителстване, общуване между родители и деца, граници, конфликти, силни страни, страхове, предизвикателства и др., което би подкрепило родителската роля като ресурс на здравословното израстване на детската личност.

Автор: Росица Станулова, психолог

ЛИТЕРАТУРА:

1. Георгиев Л. Ст., Психология на развитието и възрастова психология, С., 2005
2. Ериксън Е., Идентичност. Младост и криза, С., 1996
3. Леонтиев А.Н., Проблеми на развитието на психиката, С., 1974 (теория за развитието на психиката на детето, за психологическите основи на играта на децата от предучилищна възраст и др.)
4. Люблинска А.А., Детска психология, С., 1978 и Психология на ученика от началната училищна възраст, С., 1984
5. Проф. д.н. Любомир Стоев Георгиев
6. Пиръов Г. Д., Детска психология, С., 1971
7. Силгиджан Х.Х., Личността на юношата, С., 1978
8. Стаматов С., Детска психология, Пл. 2000
9. Фройд З., Детската душа, С., 1993
10. Божович Л. И. Психологически анализ формализма в усвоени школьных знаний, Хрестоматия по възрастной и педагогической психологии, М., 1980
11. Валон А., От действия к мысли, М., 1956
12. Выготский Л.С., Собранные сочинения, т. 2. М., 1982 (развитие в детската възраст на възприятията, паметта, мисленето, речта, емоциите, въображението, волята и др.), т. 4, М., 1984 (психическото развитие на детето през младенческата възраст, през втората и третата година, до седмата година и в пубертетната възраст).

СЕМЕЙНИ РИСКОВИ ФАКТОРИ ЗА ВЪЗНИКВАНЕ НА ЗАВИСИМОСТ КЪМ ОПИАТИ: ЛОГИСТИЧНО-РЕГРЕСИОННИ ЕКЗЕРСИЗИ

Семейните фактори се възприемат като едни от основните в процеса на възникване на зависимост към психоактивни вещества. Все пак в научната литература няма единно мнение относно идентификацията и значимостта на семейно-отнесените фактори, които оказват въздействие за формиране на зависимост към психоактивни вещества и по-конкретно към опиати. Изследването на такива рискови семейни характеристики със сигурност би подпомогнала в ранен етап психологическата работа по превенция за намаляване риска от възникването на зависимост сред юноши и младежи.

Семействата често се проявяват като съвкупност от индивиди, които си въздействат един на друг по силни, но непредсказуеми начини. Структурната семейна теория предлага рамка, внасяща ред и смисъл в тези взаимодействия. Последователните модели на семейното поведение са това, което ни позволява да смятаме, че имат структура, макар и това да е единствено във функционален смисъл.

Стантън и Тод (Stanton&Todd, 1982) показват, че структурната семейна терапия може да бъде ефикасна форма на лечение за наркозависими и техните семейства. В изследователски дизайн, авторите сравняват семейната терапия при семейства в състояние на употреба на плацебо и индивидуална терапия с идентифицирания пациент. Констатирано е значимо намаляването на симптома със структурната семейна терапия; нивото на позитивната промяна е повече от двойно по-високо спрямо други методи и този положителен ефект се оказва устойчив при проследяване след 6 и 12 месеца.

Семейната структура се оформя отчасти от универсални, отчасти от идеосинкретични подбуди. Например, всички семейства имат някакъв вид йерархичната структура, в която родителите и децата имат различна степен на авторитет. Членовете на семействата също така обикновено имат реципрочни или взаимно допълващи се функции. Често те проникват така дълбоко, че корените им са забравени и те се считат за необходими, вместо за избираеми.

Даяна Баумринд (Baumrind, 1971) обособява различни стилове посредством няколко измерения:

- приемане и участие в живота на детето, чрез което се изгражда емоционална връзка;
- контрол, чрез който се осигурява изграждане на зряло поведение;
- насърчаване на автономията, което осигурява развитието на увереността на детето в себе си.

Посредством тези измерения авторката разграничава следните стилове:

Авторитарен стил

Авторитарните родители са съсредоточени върху контрола на поведението и използват принуда. Те не осигуряват възможности за развитие на автономията на детето. Решенията се вземат вместо детето и от него се очаква да изпълни безусловно това, което се изисква. Детската независимост е потисната.

Свърхпротективен стил

Предпазването от връстниците, основано на разбирането за задължението да се осигури безопасност и благополучие, ограничава възможността на детето да натрупа опит за справяне със ситуацията с връстниците.

Стремежът да се предпази детето от опасностите е разбираем, но това, което буди възражение, е начинът на постигане.

Авторитетен стил

В авторитетния стил контролът се постига чрез преживяване на негативните последици от собственото поведение - от това как детето се е отнесло към другите. Правилата, чрез които се осъществява контролът, са обяснени и оправдани. Детето осъзнава силата на правилата, защо са добри, защо съществуват, защо трябва да се следват, защо трябва да се приемат. Обикновено тези правила:

- предпазват децата от нараняване;
- предпазват децата да не нараняват другите;
- подпомагат обединяването с другите и съвместното разрешаване на проблемите.

Разрешаващ стил

Обикновено родителите с този стил изпитват или неувереност в собствените способности, или вярват, че това е най-добрият стил за социализиране.

Децата, социализирани чрез този стил, изпитват големи трудности, когато трябва да регулират собствените си импулси, посрещат с протест и

негодование всяко изискване, което е отправено към тях, проявяват непослушание. Те са изискващи и заедно с това зависими от родителите, демонстрират слаба упоритост при постигане на целите, опитват да установят контрол над другите.

Отстранен стил

Деца на родителите с този стил демонстрират проблеми с емоционалната регулация и успехите в училище, неувереност в собствените възможности. Те демонстрират също антисоциално поведение и слаба компетентност в областта на играта и ученето по-късно, слабо развитие на когнитивните способности, на емоционалната и социалната компетентност, ниска саморегулация, трудности в привързването и неувереност в собствените способности.

В тази гранична ситуация детето се чувства изоставено, необичано, захвърлено, което засилва изключително риска от агресивно, самоагресивно поведение и враждебност към другите.

Представеното изследване е реализирано с набор от скали, които са част от адаптирани за български условия (Кацаров, 2012) психологически инструменти PARI (Shaefer&Bell,19581) и ACB (Эйдемиллер & Юстицкис, 1990). Техният избор е основан на установената в по-ранни изследвания (Кацаров, 2012) добра дискриминативност между семейства с юноши и младежи с опиева зависимост и такива без такива индикации. Скалите измерват характеристики на родителско и семейно функциониране в атитюден и стилово-поведенчески план. Представеният анализ върху данните, получени от родители на юноши със зависимост (фокусна група) и на юноши без зависимост (контролна група) е реализиран като поредица от логистично-регресионни модели, оценяващи самостоятелните ефекти на скалите, както и влиянието на семейната родителска роля (майка - баща) върху употребата на наркотици. Изследвани са 168 пълни родителски субсистеми от двете групи /66 – фокусна и 102 - контролна/.

Анализ на семейно-контекстуални характеристики – операционализирани са в следните променливи - възраст на родителя, образователно ниво, брой на децата в семейството, нуклеарно/разширено семейство, еднополовост/разнополовост на децата (при повече от едно дете).

Само първата от тези променливи е квантифицирана по континуална скала (възрастта, измерена в години), докато останалите

променливи са категориални.

Всяка от тях се включва като предиктор в самостоятелен логистично-регресионен (лр) модел с резултативна променлива, зададена като бинарна променлива, идентифицираща употребата - 1 или неупотребата на наркотици -0. Анализите са дублирани за всяка предикторна променлива, доколкото тя се проявява в две моделни спецификации – тази на родителско-генеричния и родителско-ролевия модел. Предикторните променливи, които са идентични за двамата родители, т.е. променливи, които репрезентират семейно-дескриптивни характеристики (брой деца, нуклеарно или разширено семейство и т.н.) са оценени само в спецификацията на родителско-генеричния модел.

Таблица 1. Коефициенти и отношения на шансове по семейно-контекстуални променливи за два лр модела.

родителско-семейни характеристики	родителско-генеричен модел	родителско-ролеви модел	
		баща	майка
Възраст на родителя	.25	.18	.11
Образование(1-5)	-.67	-.73	-.25(ns)
Образование(1-2)	-1.43	-1.59	-.49(ns)
брой деца	.53		
разширено семейство	-1.47		
различие в пола на децата	-.51		

Интерпретацията на родителско-семейните променливи изисква да посочим възрастта и броя на децата в семейството като променливи с позитивни коефициенти в предиктивното логит-уравнение, докато останалите променливи са оценени с негативни коефициенти (Таблица 1). Променливата образование е кодирана по два начина – в пет-точкова категориална скала (1-основно, 2-незавършено средно, 3-средно, 4-полувисше, 5-висше) и в дву-категориална скала (1-не-висше, 2-висше). Променливите брой деца (1-2), разширено семейство (0-нуклеарно, 1-разширено) и различие в пола на децата (0-еднополовост, 1-разнополовост)4 са кодирани като дву-категориални

При възприемане на отношението на шансове за позитивен резултат като интерпретативен референт, OR=1.28 за предиктивната променлива

възраст означава, че за всяка година увеличение на възрастта на родителя шансовете за попадане във фокусната група се увеличават с броя на децата от 1 на 2 увеличава отношението на шансовете за позитивен резултат спрямо шансовете за негативен резултат спрямо шансовете за попадане в контролната група. Увеличаването на отношението на резултат с коефициент 1.7.

Обратно, по-ниските от единица отношения на шансовете за променливите образование и разширено семейство, могат да се интерпретират като $(1-OR)*100$ – процентно намаление на шансовете за позитивен резултат спрямо шансовете за негативен резултат. За образованието в дву-категориалната кодировка този процент на намаление е 76%, а за разширеното семейство – преминаването от нуклеарно към разширено семейство намалява шансовете за позитивен резултат с 77%. Респективно, отношенията на шансовете се променят в първия случай с коефициент .24, а във втория с коефициент .23. Обръщайки местата на позитивния и негативния резултати в OR можем да кажем, че $OR=4.17$ е увеличението на шансовете за негативен резултат спрямо шансовете за позитивен резултат при преминаване от невисше към висше образование.

Вторият модел – родителско-ролевия е приложим само към възрастта и образованието на родителя, доколкото само тези променливи биха могли да бъдат диференцирани според родителската роля в едно семейство. Съществено тук е, че и двете променливи оценяват статистически значим предиктивен ефект само за родителската роля на бащата, докато за майката те нямат статистическа значимост. Последното, изразено в логиката на отношение на шансове означава, че промяната на възрастта на майката (с една година) и нейното образование (с една единица, независимо в коя категориална скала) не променят отношението на шансовете за позитивен резултат спрямо шансовете за негативен резултат, при фиксирани стойности на съответните променливи за бащата.

Въпреки различията в статистическата значимостна оценените коефициенти за родителските роли, тестирането на хипотезата за равенство на ефекта на тези променливи върху резултативната променлива (LR-тест) не може да бъде отхвърлена (доколкото се свързва с вероятности по-големи от .05, а именно от .07 до

.58) - субстантивно това означава, че тези променливи не съдържат значим родителско-ролеви ефект.

Анализ на атитюдни родителски скали

От приложения към и.л. адаптиран за български условия инструмент PARI (Parental Attitude Research Instrument) с 4-степенно Ликертово скалиране (са използвани редуциран брой скали (Кацаров, 2012), които са демонстрирали статистическа дискриминативност между двете изследвани извадки (контролна и фокусна), а именно Семейни конфликти (скала 3), Развитие активността на детето (скала 11), Равнопоставени отношения родители-деца (скала 12), Суровост, излишна строгост (скала 14), Свърхзагриженост, създаване на отношение на зависимост (скала 16), Потискане проявяванията на сексуалността у детето (скала 21), Стремение да се ускори развитието на детето (скала 23).

Доколкото предишните анализи на PARI са очертали статистическата значимост на разликите в средните стойности по тези скали за двете извадки (t-тест за независими извадки), въпросът който ще се анализира в този текст е квантифициране на тези вече установени различия. За целта ще бъде приложен лр анализ по родителските атитюдни скали като предиктивни променливи и извадковата принадлежност (бинарна променлива – 0 за контролна извадка и 1 за фокусна извадка) като резултативна променлива.

Допълнително уточнение е, че скаловите наблюдения са трансформирани в стандартизирани оценки, основани на общото разпределение, включващо и двамата родители. По този начин предиктивните ефекти на скалите, въпреки че са оценени по самостоятелни модели, стават съпоставими и могат да бъдат интерпретирани в сравнителен план. При това решение скаловата единица, върху която се калкулира интерпретацията на коефициентите и OR, става стандартното отклонение. И още нещо, интерцепт-моделът, т.е. предикторната част на логистичното уравнение включва само интерцепта, е равностоеен на предикция, за която предикторните променливи изразяват централната си тенденция, с други думи z-оценката им е 0.

Таблица 2а. Коефициенти и отношения на шансове по родителско-атитюдни скали (PARI)

	Семейни конфликти	.88	.22(ns)
	Развитие активността на детето	.96	1.64
	Равнопоставени отношения родители – деца	.63	.90
PARI	Суравост, излишна строгост	.86	-.07(ns)
	Свърхазагриженост, създаване на отношение на зависимост	1.35	.92
	Потискане проявлението на сексуалността у детето	1.15	.98
	Стремеж да се ускори развитието на детето	1.44	.65

Генеричният модел разкрива очаквано значими статистически предикции за позитивен резултат (принадлежност към фокусна група) – линейната, изразена чрез регресионните коефициенти - и експоненциалната, изразена чрез отношението на шансовете (Таблица 2а). Доколкото скалите са квантифицирани по посока на маладаптивни родителски атитюди, оценените коефициентите са положителни, и съответно отношенията на шансовете OR са по-големи от 1.

От анализиранияте скали, скалите Развитие активността на детето и Стремеж за ускорено развитие разкриват най-висока предиктивност по резултативната променлива – 1 sd увеличение по тези скали рефлектира в промяна на OR за позитивен спрямо негативен резултат с мултипликативни коефициенти 4.36 и 4.15 съответно.

Ако вместо нарастване искаме да оценим величината на OR при единица намаление на използваме мултипликативен коефициент - напр. за Развитие активността на детето имаме = -.23. Последното може да се интерпретира, че за всяко намаление с едно стандартно отклонение по тази скала, шансовете за позитивен резултат спрямо шансовете за негативен резултат се променят с коефициент 0.23.

Графика 1 илюстрира плотирането на трите функции – логит (формула 1), шансовете за позитивен резултат (формула 2) и вероятности за позитивен резултат (формула 4), приложени към оценения лр-модел за предиктивна променлива стандартизираната скала Развитие активността на детето. Оцененият (fitted) модел е: $\text{Logit}(\text{Pr}(Y=1|x)) = -.68 + 1.47*x$ и той е представен като функция А.

Графика 1. Логит, шансове и вероятности за скала Развитие активността на детето – А, В, С

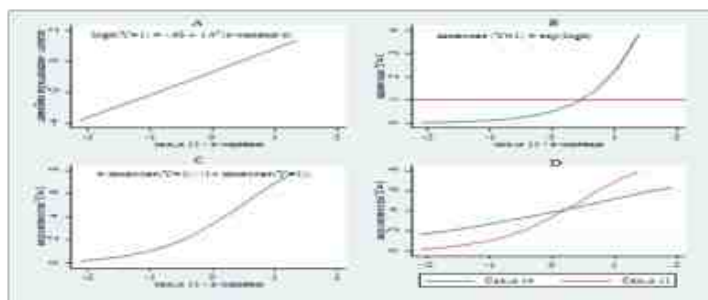
Генеричният модел разкрива очаквано значими статистически предикции за позитивен резултат (принадлежност към фокусна група) – линейната, изразена чрез регресионните коефициенти - и експоненциалната, изразена чрез отношението на

шансовете (Таблица 2а). Доколкото скалите са квантифицирани по посока на маладаптивни родителски атитюди, оценените коефициентите са положителни, и съответно отношенията на шансовете OR са по-големи от 1.

От анализиранияте скали, скалите Развитие активността на детето и Стремеж за ускорено развитие разкриват най-висока предиктивност по резултативната променлива – 1 sd увеличение по тези скали рефлектира в промяна на OR за позитивен спрямо негативен резултат с мултипликативни коефициенти 4.36 и 4.15 съответно.

Ако вместо нарастване искаме да оценим величината на OR при единица намаление на използваме мултипликативен коефициент - напр. за Развитие активността на детето имаме = -.23. Последното може да се интерпретира, че за всяко намаление с едно стандартно отклонение по тази скала, шансовете за позитивен резултат спрямо шансовете за негативен резултат се променят с коефициент 0.23.

Графика 1 илюстрира плотирането на трите функции – логит (формула 1), шансовете за позитивен резултат (формула 2) и вероятности за позитивен резултат (формула 4), приложени към оценения лр-модел за предиктивна променлива стандартизираната скала Развитие активността на детето. Оцененият (fitted) модел е: $\text{Logit}(\text{Pr}(Y=1|x)) = -.68 + 1.47*x$ и той е представен като функция А.

Графика 1. Логит, шансове и вероятности за скала Развитие активността на детето – А, В, С, D – плотиране на вероятности за скала 14 и скала 11

Нелинейните трансформации на този модел са представени с функция В – шансовете за позитивен резултат и функция С – вероятностите за позитивен резултат. В зависимост от формата на интерпретацията би могла да се използва която и да е от представените функции. Например, за родител, позициониран с z-оценка по разглежданата скала равна на 1 би задал моделна предикция с величини логит $(Y=1|x=1)=.79$,

шансове($Y=1|x=1$)= 2.20 и вероятност ($Y=1|x=1$)= .69. На графика D са плотирани вероятностните функции на най-високо-предиктивната скала – скала 11 и най-ниско предиктивната скала – скала 14.

В родителско-ролевия модел, диференцирания родителско-ролеви профил разкрива като рискови за позитивен резултат за ролята на бащата Стремеж за ускорено развитие и Свръхзагриженост, докато за ролята на майката – Развитие активността на детето (Таблица 2b). LR-тестовите за сравняване на предиктивни ефекти за двете родителски роли идентифицират отхвърляне на нулевата хипотеза ($p < .05$) единствено за скала Суровост, излишна строгост.

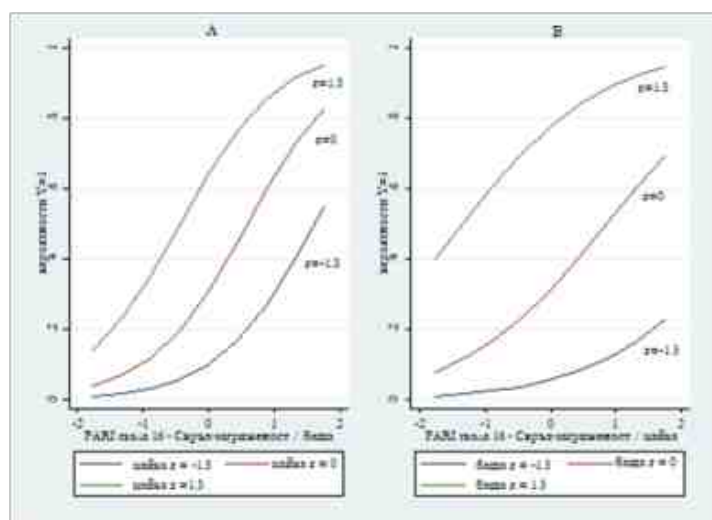
При по-релаксирани условия за грешка тип I ($p < .10$), родителските роли могат да се разглеждат като диференцирани и по скалите Стремеж за ускорено развитие и Семейни конфликти.

Таблица 2b. Коефициенти и отношения на шансове по родителско-атитюдни скали (PARI)

атитюдни родителски скали (PARI)	родителско-ролеви модел			LR-тест
	баща	майка		
Семейни конфликти	.88	2.40	.22(ns)	1.24(ns) (1)=3.12 / p=.08
Развитие активността на детето	.96	2.61	1.64	5.18 (1)=2.62 / p=.10
Равнопоставени отношения родители-деца	.63	1.87	.90	2.45 (1)=.60 / p=.44
Суровост, излишна строгост	.86	2.37	-.07(ns)	.94(ns) (1)=9.92 / p=.00
Свръхзагриженост, създаване на отношение на зависимост	1.35	3.86	.92	2.50 (1)=2.47 / p=.12
Потискане проявяванията на сексуалността у детето	1.15	3.16	.98	2.66 (1)=.26 / p=.61
Стремеж да се ускори развитието	1.44	4.24	.65	1.92 (1)=3.37 / p=.07

Статистически значимата диференциация в предикцията на резултативната променлива при една и съща променлива, измерена за родителите в едно семейство, дава възможност да квантифицираме рисковостта не само на нивото на променливите, но и на нивото на родителската роля. За да бъдат изведени ефектите на едната родителска роля върху предиктивната променлива е необходимо да се калкулират т.нар. маргини, или условни вероятности, свързани с дадена предиктивна променлива при фиксирани нива на другата (другите) предиктивни променливи. За илюстрация да вземем скала 16 Свръхзагриженост (PARI), която е оценена със следния модел: $\logit(Y=1) = -.79 + 1.35 * (\text{скала}16_баща) + .92 * (\text{скала}16_майка)$ (виж Таблица 2b). Условните вероятности, свързани с родителската роля на бащата по тази

скала са оценени при три нива на фиксираност на майката по същата скала ($z = -1.5, z = 0, z = 1.5$) и са плотирани на Графика 2-A. Алтернативно, родителската роля на майката е оценена в условни вероятности, при същите фиксирани нива на родителските позиции на бащата (Графика 2-B). По-компактните вероятностни функции за бащата (A) в сравнение с вероятностните функции за майката (B), са индикация на по-слабия предиктивен ефект на родителската роля на майката в сравнение с родителската роля на бащата. Казано по друг начин, едни и същи нива по скала Свръхзагриженост при двамата родители, задават по-висока вероятност за позитивен резултат при бащата в сравнение с майката.

Графика 2. Условни вероятности по скала Свръхзагриженост за родителска роля баща (A) и родителска роля майка (B)

Анализ на родителско-поведенчески скали

От приложения към и.л. адаптиран инструмент АСВ (Анализ семейных взаимоотношений) са използвани редуциран брой скали (Кацаров, 2012), които са демонстрирали статистическа дискриминативност между двете изследвани извадки (контролна и фокусна), а именно: Хиперпротекция (скала 1), Хипопротекция (скала 2), Свръхудовлетвореност (скала 3), Недостатъчност изисквания-забрани (скала 8), Разширение сферата на родителските чувства (скала 11), Възпитателна неувереностна родителска роля (скала 13), Страх от загуба на детето (скала 14), Неразвитост на родителските чувства (скала 15), Проекция върху детето на собствени нежелани качества на родителя (скала 16). Айтемите по скалите са измервани по дихотомна скала по посока на маладаптивно родителско

функциониране. Детайлно описание на българската адаптация на инструмента е дадено в Кацаров (2012). И тук, редуцирания брой скали е основан на изискването за скалова дискриминативност между контролната и фокусната групи. Анализите са аналогични на представените по-горе върху PARI.

При оценените родителско-генерични модели очаквано се наблюдава еднозначна посока на предиктивност – положителни логит-коэффициенти и отношения на шансове по-големи от единица за всички предикторни променливи. Все пак, най-висока предиктивност разкриват скалите Хиперпротекция и Неразвитост на родителските чувства (OR = 4.55 и 4.04).

Оценките на родителско-ролеви модели извеждат като най-добри предиктори за позитивен резултат при баща - Неразвитост на родителските чувства и Хиперпротекция, при майка – Възпитателна неувереност на родителя и Хиперпротекция (Таблица 3b)

Статистическата проверка на диференцираната ролева предиктивност отхвърля нулевата хипотеза (ролева недиференцираност) за две скали – Възпитателна неувереност на родителя и Разширение сферата на родителските чувства (при $p < .05$). За $p < .10$ към споменатите скали могат да се добавят и Неразвитост на родителските чувства и Свърхудовлетвореност. По тези скали могат да се правят надграждащи се интерпретации, следващи от величините на оценените коэффициенти за двете родителски роли.

Таблица 3b. Коэффициенти и отношения на шансове по родителско-поведенчески скали (ACB)

поведенчески скали (ACB)	родителско-ролеви модел				LR-тест
	баща		майка		
Хиперпротекция	1.23	3.42	1.37	3.95	(1)= .12 / p=.72
Хипопротекция	1.13	3.11	1.07	2.92	(1)= .05 / p=.83
Свърхудовлетвореност	.81	2.24	.38	1.46	(1)= 2.90 / p=.09
Недостатъчност изисквания-забрани	.97	2.63	.87	2.39	(1)= .08 / p=.78
Разширение сферата на родителските чувства	.33	1.39	1.11	3.03	(1)= 4.81 / p=.03
Възпитателна неувереност на родителя	.21	1.23	1.40	4.08	(1)= 12.94 / p=.00
Страх от загуба на детето	.83	2.29	.84	2.32	(1)= .00 / p=.96
Неразвитост на родителските чувства	1.37	3.93	.97	2.64	(1)= 1.23 / p=.07
Проекция върху детето на собствени нежелани качества на родителя	.76	2.13	.50	1.65	(1)= .72 / p=.40

Рамкова интерпретация на получените резултати

За интерпретацията на получените резултати ще бъдат използвани ранговите позиции на скалите по двата инструмента, които дефинират

предиктивността за позитивен резултат. Доколкото се търси обобщение, артикулирано в термините на родителските стилове по Баумринд, е необходимо предварително да се уточни отнесеността на съответните скали, към един от тези стилове. Тази цел е реализирана чрез контент-анализ на стиловите съдържания и описанието на скалите. Таблица 4a представя възможната релация на използваните скали от двата инструмента към родителските стилове. На тази основа могат да бъдат направени интерпретации на генеричния и родителско-ролеви модели в логиката и импликациите, свързани с класификацията на Баумринд. Обобщеният индекс, оценяващ даден родителски стил, представлява усреднената рангова позиция 5, получена от скалите по PARI и ACB, спадащи към съответния стил.

За генеричния модел по двата инструмента родителският стил с най-добра предиктивност (т.е. с най-ниска усреднена рангова стойност) е авторитарния (Таблица 4b). Ролевият модел очертава три родителски стила – отхвърлящия, свърхпротективния и авторитарния като приблизително с еднаква високо-рискова предиктивност. За родителската роля на майката свърхпротективния и разрешаващия стилове представляват рисковите родителски модели. В сравнителна перспектива бихме могли да кажем, че свърхпротективният стил в най-малка степен диференцира родителските роли по отношение на предиктивността.

Таблица 4a. Отнесеност на скали по PARI и ACB към родителски стилове по Д. Баумринд

		PARI		ACB	
Авторитарен стил	Разрешаващ стил	Свърхпротективен стил	Отхвърлящ стил	Свърхпротективен стил	Отхвърлящ стил
Скала 3	Скала 12	Скала 16			
Скала 11					
Скала 14					
Скала 21					
Скала 23					
Авторитарен стил	Разрешаващ стил	Свърхпротективен стил	Отхвърлящ стил	Свърхпротективен стил	Отхвърлящ стил
	Скала 8	Скала 1	Скала 2	Скала 1	Скала 2
	Скала 13	Скала 3	Скала 15	Скала 3	Скала 15
		Скала 11	Скала 16	Скала 11	Скала 16
		Скала 14		Скала 14	

Таблица 4b. Усреднени ранговена скалите по PARI & ACB за родителски стилове

	PARI & ACB			
	Авторитарен стил	Разрешаващ стил	Свърхпротективен стил	Отхвърлящ стил
генеричен модел	3.8	4.25	4.75	5.3
баща	3.8	6.75	3.7	3.3
майка	5.2	3.75	3.5	5.7

Автори:

Жорж Балев, д-р, СУ „Св. Климент Охридски“

Юри Кацаров, д-р, Превантивно-информационен център по проблемите на наркоманиите - София

ЛИТЕРАТУРА:

1. Михова З. 2014, Емоционални процеси в семейството и системна терапия. Издателство Стено, София.
2. Кацаров Ю. 2012, Семейства на хероиново зависими младежи. Издателство „ОМНИ – Вселена”.
3. Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4, 1-103.
4. Christensen, R. (1997). *Log-linear Models and Logistic Regression* (2nd ed.). New York: Springer.
5. Menard, S. W. (2002). *Applied Logistic Regression Analysis*. (Vol.106): Sage Publications, Inc.
6. Stanton, M.D., & Todd, T. C. (1982). *The Family Therapy of Drug Abuse and Addiction*. Guilford Press.
7. Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics* (4th ed.). New York: Harper Collins.

Корекциите в броя са направени от Миглена Петкова, психолог

За ПИЦ по ПН - София

Превантивно-информационният център по проблемите на наркоманиите – София (ПИЦ по ПН) е специализирано здравно заведение към Столична община. Планира, подготвя и реализира дейностите си по проблемите, свързани с употребата, злоупотребата и зависимостта към психоактивни вещества в изпълнение на Националната стратегия за борба с наркотиците 2014 – 2018 г. и Плана за действие към нея.

Към ПИЦ по ПН функционира първия по рода си в България Дневен консултативен център за деца и юноши, които експериментират или злоупотребяват с психоактивни вещества и техните семейства – една от ключовите дейности по Проект № BG0011 „Слушайте детето – подобряване на превенцията и достъпа до услуги на деца и подрастващи, експериментирани и употребяващи наркотични вещества”, финансиран по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство (ФМ на ЕИП) със страни донори: Исландия, Княжество Лихтенщайн и Кралство Норвегия.

За връзка с нас:

Ако имате запитване относно бюлетина моля, свържете се с Миглена Петкова [mpetkova\(at\)sofiamca.org](mailto:mpetkova(at)sofiamca.org)

Допълнителна информация

За допълнителна информация моля, посетете нашия уебсайт: www.sofiamca.org

От м. септември, ПИЦ по ПН – София стартира нова дейност, а именно дискуссионно – информационни срещи в гимназиален курс на столични училища. Виктория Казакова и Росица Станулова – психолози към ПИЦ по ПН – София, за два месеца, от началото на инициативата са провели повече от 25 срещи с 8,9 и 10 – ти класове, и са се срещнали и разговаряли с над 1200 ученика. Отличително за информационно – дискуссионните срещи е, че нямат за цел да назидават и порицават, а заедно с присъстващите се дискутират видове, причини и алтернативи на рисковото поведение, част от което е и употребата на психоактивни вещества. Учениците са подбудени и вдъхновени да споделят свои мисли, преживявания, позиции, коментари, съгласия, несъгласия - без нападки, забележки, критики и осъждания. Често участниците и техните учители заявяват желание за допълнителни срещи, както и за индивидуално консултиране.

Автор: Росица Станулова, психолог